

Lietuvos tautinės apsaugos „Geležinis vilkas“ Kauno grupės veiklos bruožai 1927–1930 m.

Dr. Vytautas Petronis

Lietuvos istorijos institutas, Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius
El. p. vytautas.petronis@istorija.lt

Anotacija. Straipsnyje¹ apžvelgiama Lietuvos tautinės apsaugos „Geležinis vilkas“ veikla 1927–1930 metais. Pagrindinis dėmesys sutelkiamas į šios organizacijos Kauno grupę, nušviečiant jos vykdytą opozicinių organizacijų, valstybinių institucijų tarnautojų sekimą bei tautininkiškų organizacijų ir lojalaus tautininkams biurokratinio aparato formavimą. Remiantis iki šiol mokslinėje apyvarčioje menkai sistemškai panaudota archyvine medžiaga, atskleidžiamos A. Smetonos ir A. Voldemaro poperversminio režimo pastangos įsitvirtinti valdžioje.

Esminiai žodžiai: *tautininkai, „Geležinis vilkas“, dešinysis radikalizmas.*

Abstract. The article reviews the activities of the “Iron Wolf” of the Lithuanian National Guard in 1927–1930. The main focus is on the Kaunas group of this organization, reviewing the activities of opposition organizations, the tracking of public institution employees and the formation of nationalist organizations and a bureaucratic apparatus loyal to the nationalists (tautininkai). Based on the archival material, which has so far been little systematically used in the scientific literature, the efforts of the post-coup regime of A. Smetona and A. Voldemaras to establish themselves in power are revealed.

Keywords: *nationalists (tautininkai), “Iron Wolf”, right-wing radicalism.*

Kaip žinoma, vos atėję į valdžią tautininkų lyderiai pradėjo planuoti savo apsaugą nuo juos supusios opozicijos. Suvokta, kad tam reikia skubiai sukurti atramą visuomenėje,

¹ Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos projektą Nr. P-LIP-20-12.

todėl, anot vieno iš „Geležinio vilko“ organizatorių Jono Pyragiaus, 1927 metų pradžioje A. Voldemaras sukviėtė kai kuriuos karinius ir civilius perversmo organizatorius bei dalyvius į privatų pasitarimą. Jame jis bendrais bruožais nupasakojo idėją sudaryti slaptą vyriausybinių organizaciją, kurios pagrindiniu tikslu turėjo tapti naujojo režimo apsauga nuo vidinių ir išorinių priešų.² Dėl to 1927 m. birželio mėn. padėti pagrindai slaptai vyriausybės kontroliuojamai organizacijai „Tautinė apsauga „Geležinis vilkas“ su devizu „Tautos garbė – valstybės gerovė“. Jos garbės šefu tapo Antanas Smetona, o globėju ir vyriausiuoju vadu – A. Voldemaras.

Istoriografijoje Lietuvos tautinės apsaugos (toliau tekste – LTA) tyrimai nėra nauja tema. Iki 1990 m. LSSR buvo parengta to meto ideologiją atspindėjusi dokumentinė apybraiža ir kelios studijos Vakaruose.³ Didžioji dalis tyrimų atlikta atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, tačiau dauguma jų tik vienu ar kitu aspektu palietė „Geležinio vilko“ organizaciją, konkrečiau nesigilinta į jos ištakas, veiklą, struktūrą ir jai priklausiusius asmenis.⁴

Kadangi LTA veikla buvo plati, šio straipsnio pagrindinis tikslas yra kiek detaliau pristatyti „Geležinio vilko“ sukūrimą ir apžvelgti vieną pagrindinių jo veiklos aspektų: opozicinių organizacijų ir valstybinių institucijų tarnautojų sekimą bei tautininkiškų organizacijų ir lojalaus biurokratinio aparato įtvirtinimą. Čia analizuojama viena, bet tuo pat metu centrinė ir didžiausia Kauno grupė, padėjusi pagrindus ne tik pačiai organizacijai, bet ir vėlesniam „voldemarininkų“ judėjimui. Vienas esminių tyrimo klausimų būtų šio proceso specifikos atskleidimas, kuris nemaža dalimi sąlygojo vėlesnius tautininkų režimo raidos bruožus.

² PYRAGIUS, Jonas. *Kovosiu, kol gyvas. Atsiminimai*. Kaunas: Lietuvos technikos muziejus, 1993, p. 58–59.

³ BARANAUSKAS, B. *Geležinis vilkas*. Vilnius: Mintis, 1965; Rytų Europos ir Baltijos šalių kontekste tarpukario dešiniąjį radikalizmą Lietuvoje giliausiai analizavo BOREJSZA, Jerzy W. *L'Italia e le Tendenze Fasciste Nei Paesi Baltici (1922–1940)*. *Annali della Fondazione Luigi Einaudi*, 1974, t. VIII, p. 279–316; *Il fascismo e l'Europa orientale. Dalla Propaganda all'Agressione*. Roma-Bari: Laterza, 1981; Die Rivalität Zwischen Faschismus Und Nationalsozialismus In Ostmitteleuropa. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 1981, t. 29, Nr. 4, p. 579–614.

⁴ Arčiausiai analizuojamos temos galima paminėti, pavyzdžiui: RUDIS, Gediminas. Augustinas Voldemaras ir voldemarininkai. In Augustinas Voldemaras. *Pastabos saulėlydžio valandą*. Vilnius: Mintis, 1992, p. 5–29; HASLINGER, Peter; PETRONIS, Vytautas. Erster Weltkrieg, Systemkonsolidierung und kollektive Gewalt in Ostmitteleuropa. Litauen und der „Eiserne Wolf“. In *Gewaltgemeinschaften. Von der Spätantike bis ins 20. Jahrhundert*. Sudarė W. Speitkamp. Göttingen: V&R unipress, 2013, p. 341–367; PETRONIS, Vytautas. Guarding the honor of the nation and the prosperity of the state: National Defense of Lithuania ‘Iron Wolf’ (1928–1930). *Journal of Baltic Studies*, 2018, t. 49, Nr. 2, p. 215–239.

Kauno grupės organizavimas ir augimas

Natūralu, kad laikinojoje sostinėje gimusi LTA idėja sąlygojo ir pirmos bei pagrindinės Kauno grupės organizavimo pradžią. Galima spėti, kad jos formavimas prasidėjo kartu su LTA Vyriausiojo štabo sudarymu 1927 m. birželį. Konkretesnės informacijos apie pirmuosius grupės narius randame trumpose biografinėse lentelėse, kur, be kita ko, nurodytos ir priesaikų davimo datos. Be to, kiekvienas narys (vadintas „vilku“) gavo ir asmeninį identifikacijos numerį, kuris dažniausiai naudotas raportuose ir vidinėje korespondencijoje. Pasirašymas numeriu turėjo garantuoti pranešėjo anonimiškumą, o jo asmenį žinojo tik grupės ir Vyriausiasis štabai. Svarbu pažymėti, kad identifikacijos numeris kartu nurodė ir „vilko“ priėmimo į organizaciją eilės numerį, o tai leidžia matyti, kas ir iš kokio visuomeninio rato tapo pirmaisiais nariais. Taigi ankstyviausi Kauno grupės nariai buvo prisaikdinti 1927 m. lapkričio 15 d. Tarp jų pirmieji (eilės tvarka) buvo: studentai Vytautas Cirtautas ir Aleksas Danta (pastarasis žinomas kaip vienas „Jaunosios Lietuvos“ įkūrėjų), karo valdininkas Antanas Drevinskas, svarbių bylų tardytojas Martynas Kavolis, Pijus Grudzinskas, studentas Jonas Mozuraitis ir medikas Zigmas Sabotaitis.⁵

Iki LTA pirmųjų oficialių įsakymų leidimo pradžios (1928 m. sausio 5 d.) Kauno grupei jau priklausė 32 „vilgai“. Dauguma jų buvo studentai ir / arba valstybės tarnautojai. Ši tendencija nesikeitė ir vėliau. Tai išskyrė šią grupę visos organizacijos fone. Tokia narių sudėtis buvo visiškai suprantama, nes į universitetą ir kitas mokymo įstaigas atvykstantis studijuoti patriotiškai nusiteikęs jaunimas pildė „Geležinio vilko“ gretas. 1929 m. birželio 1 d. sudaryti visų LTA grupių statistiniai duomenys atskleidžia, kad iš tuo metu įregistruotų 470 Kauno grupės narių daugiau nei pusė (241) buvo moksleiviai arba studentai, o 115 – įvairių lygių valstybės tarnautojai (tarp jų ir tarnybos vietas turėję studentai).⁶ Taip pat būtina pastebėti, kad nuo pat pradžių viena pagrindinių Apsaugos veikimo ir naujų narių verbavimo vietų buvo tautininkiška „Neo-Lithuanijos“ studentų korporacija. Jos namai Parodos gatvėje tapo ir vienos miesto kuopos būstine. Čia taip pat vykdavo LTA grupių ir kuopų vadų suvažiavimai, pasitarimai ir kitokie renginiai. Galiausiai tarp pagrindinių „Geležinio vilko“ steigėjų ir vadų randame šios korporacijos įkūrėjus ar filisterius, kaip, pavyzdžiui, Vyriausiojo štabo viršininką Algirdą Sliesoraitį, A. Drevinską ir kitus.

Aktyvus Kauno grupės formavimas prasidėjo 1928 m. sausį. Kovo pradžioje sudarytas pirmasis štabas: vadas Vacys Goštautas, Organizacijos skyriaus viršininkas Kazys Germanas ir laikinai einantis Informacijų skyriaus viršininko pareigas Eduardas Variakojis.⁷ Sparčiai didėjant narių skaičiui, K. Germano pavaduotoju paskirtas Petras Steikūnas, kuriam pavesta rūpintis miesto ribose veikiančiomis kuopomis. Pirmuoju

⁵ Kauno grupės narių biografinės lentelės. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 563, ap. 1, b. 51, l. 3ap-16.

⁶ L.T.A. „Geležinis vilkas“ sudėties žinios 1929 m. birželio 1 d. LCVA, f. 378, ap. 7, b. 486, l. 35ap.

⁷ 1928 03 04 L.T.A. „Geležinis vilkas“ štabo viršininkui. LCVA, f. 563, ap. 1, b. 51, l. 2.

nuolatiniu Informacijų ir kartu propagandos skyriaus viršininku tapo Jurgis Vidmantas su dviem pavaduotojais: už propagandą žodžiu atsakingu Domu Kurtinaičiu (beje, tarnavusiu Vidaus reikalų ministerijos Informacijų skyriaus vedėju) ir studentu Benediktu Zubricku, atsakingu už propagandą raštu.⁸ Pastarojo veikla pirmiausia apėmė iš grupės kuopų gaunamų žinių, straipsnių ir kitokių pranešimų tikrinimą ir rengimą publikavimui „Geležinio vilko“ pagrindiniame periodiniame leidinyje „Tautos kelias“.⁹ Daugiausia tai buvo tekstai, viešinę antivyriausybinę, antivalstybinę, antitautinę ir kitokią, jų supratimu, destruktivią atskirų asmenų ir organizacijų veiklą, valstybės tarnautojų korupciją, nesulietuvinusius svetimtaučius ir pan. Tačiau tik nedidelė dalis gaunamos informacijos patekdavo į laikraštį (ją siuntė ir kitos grupės), visa kita buvo rūšiuojama į agentūrinius pranešimus, skirstoma į bylas arba, reikalui esant, perduodama atitinkamų vyriausybinių institucijų ar ministerijų žiniai. Kaip galima suprasti iš Vyriausiojo štabo posėdžių protokolų, kartą per mėnesį iš visos Lietuvos surinktos agentūrų duomenų suvestinės, informacija apie opozicinę veiklą, gyventojų nuotaikas ir kt. buvo pateikiama vyriausiajam vadui A. Voldemarui.

Visgi nepaisant griežto Vyriausiojo štabo reikalavimo siųsti tik gerai patikrintus duomenis, neretai „vilka“ arba nesuvokdavo šio reikalo svarbos, arba kitais sumetimais nurodydavo netikslią ar melagingą informaciją. Pasitaikydavo atvejų, kai straipsniuose buvo užkliudomi aukšti ir įtakingi opozicijos veikėjai ar Tautininkų sąjungos nariai. Kadangi Apsauga veikė slapčia, dėl klaidų pirmiausia nukentėdavo „Tautos kelio“ redakcija (pradžioje jai vadovavo Saliamonas Banaitis, o nuo 1928 m. birželio – A. Sliesoraitis). Bylinėjimais teisme buvo brangus ir varginantis reikalas, todėl gana greitai buvo įsteigta Apsaugos teismo institucija ir grupių gynėjų pareigybės. „Vilka“ teisininkai atstovavo LTA teismuose (žinoma, neviešindami organizacijos) ir užsiėmė vidinių konfliktų sprendimais. Nuo 1928 m. liepos pirmuoju Kauno grupės gynėju tapo Vytautas (arba Vyta) Statkus, o jam tapus Vyriausiojo štabo Bendrųjų reikalų skyriaus viršininku, jo pareigas perėmė Nikodemus Mackevičius.¹⁰ 1929 m. gegužę jį pakeitė P. Grudzinskas.

Kadangi dalyvavimas „Geležinio vilko“ veikloje didžiąjai daliai „vilką“ buvo daugiau idėjinis ir neapmokamas laisvalaikio užsiėmimas, neretai pasitaikydavo, kad vienas ar kitas pareigas užimantis „vilkas“ buvo priverstas jų atsisakyti dėl užimtumo tarnyboje. Tuo motyvuodamas 1929 m. balandį iš grupės vado pareigų pasitraukė V. Goštautas. Tačiau po gegužės 6 d. pasikėsinimo į A. Voldemarą ir Vyriausiojo štabo Informacijų

⁸ 1928 08 20 Kauno grupės štabo raportas Vyriausiam štabui. LCVA, f. 563, ap. 1, b. 51, l. 48.

⁹ Nuo 1928 m. pavasario „vilka“ kontroliavo ir Šiauliuose leistą laikraštį „Momentas“. Nors pradžioje Šiaulių grupė norėjo jame propaguoti Apsaugos ideologiją, Vyriausiasis štabas to neleido dėl galimos konkurencijos pagrindiniam LTA periodiniam leidiniui.

¹⁰ Beje, V. Statkaus pervedimą į Vyriausiąjį štabą lėmė jo tarnyba Lietuvos banke, kur jis priklausė banko valdybai. Tai leido daug patogiau ir efektyviau tvarkyti Apsaugos finansus. Deja, anot istoriko Vlodo Terlecko, dalyvavimas „Geležinio vilko“ veikloje buvo viena priežasčių jį deportuoti 1940 m. (TERLECKAS, Vladas. *Lietuvos bankininkai. Gyvenimo ir darbų pėdsakai 1918–1940*. Vilnius: [be leidyklos], 2001, p. 133–137).

skyriaus viršininko Prano Gudyno žūties jis buvo įkalbėtas perimti P. Gudyno pareigas. Naujasis Kauno grupės vadas Henrikas Vaitkevičius iš dalies pertvarkė štabą: Organizacijos skyriaus vadovu toliau liko K. Germanas, Informacijų – J. Vidmantas, o Operacijų – P. Steikūnas (vėliau pakeistas Pranu Maželiu). Spaudos ir propagandos skyrius patikėtas D. Kurtinaičiui, o Sporto skyrius – Stasiui Vadapolui.¹¹ Grupės štabo adjutanto pareigas ėjęs Alfonsas Rimas turėjo jas apleisti pašauktas į privalomą karinę tarnybą. Jį 1929 m. liepą pakeitė Prienų rajono štabo adjutantas, Alfonso brolis Kazys.

Paskutinis Kauno grupės vadovybės pertvarkymas įvyko 1929 m. lapkričio pabaigoje, jau po A. Voldemaro nušalinimo nuo valdžios. Vyriausiuoju vadu tapęs A. Smetona vietoj A. Sliesoraičio organizacijos vadovu paskyrė pulkininką Bruno Štencelį. Šiam spalio 13 d. LTA grupių vadams pranešus apie įvykusius radikalius pokyčius, „Geležinis vilkas“ skilo: dalis liko ištikima senajam štabui, o dalis pakluso naujam. Tačiau dauguma „vilkų“ liko pasyvūs ir tik stebėjo prasidedančią trintį tarp voldemarininkų ir smetonininkų stovyklų. Tuo tarpu Prezidentas savo pirmuoju įsakymu Apsaugai iš Kauno grupės vadų atleido H. Vaitkevičių, kurį pakeitė jam lojaliu „Jaunosios Lietuvos“ pirmininku Benediktu Grėbliausku (Grėbliūnu).¹² Prieš pasitraukdamas iš vado pareigų voldemarininkas H. Vaitkevičius dar spėjo Kauno grupei išleisti įsakymą, kuriuo sustabdė jos veiklą, o „vilkams“ įsakė „išnykti“ ir laukti tolesnių nurodymų.¹³ Todėl naujai grupės vadovybei bandant kviesti kuopų vadų į susirinkimus, dauguma jų atsisakė paklusti ne LTA statuto keliu iškeltiems žemesnio rango vilkams.¹⁴

Žvelgiant į narių skaičiaus dinamiką nuo įkūrimo pradžios iki organizacijos skilimo, Kauno grupė buvo viena sparčiausiai augančių LTA dalių. 1928 m. rugpjūčio 1 d. jai priklausė 216 „vilkų“, 1929 m. kovo 1 d. – 438, birželio 1 d. – 470 narių, o paskutinėje rugsėjo 1 d. statistinėje suvestinėje Kauno grupę sudarė 617 „vilkų“.¹⁵ Taip pat reikia pažymėti, kad dėl į Kauną atvykstančio studijuoti jaunimo iš 470 1929 m. birželį įregistruotų narių, 21–40 m. amžiaus grupei priklausė 345, o jaunesnių nei 21 m. grupėje buvo 110 „vilkų“. Panaši situacija matyti ir kitose „Geležinio vilko“ grupėse, o tai praktiškai LTA darė vienos kartos aktyvaus ir brandaus tautinio jaunimo junginiu.¹⁶

¹¹ Plačiau apie „Geležinio vilko“ sporto sąjungą žr.: PETRONIS, Vytautas. Po sporto priedanga: radikalus dešinysis judėjimas ir „Geležinio vilko“ sporto sąjunga Lietuvoje (1928–1930 m.). *Lietuvos istorijos metraštis* 2013, 2014, t. 1, p. 101–120.

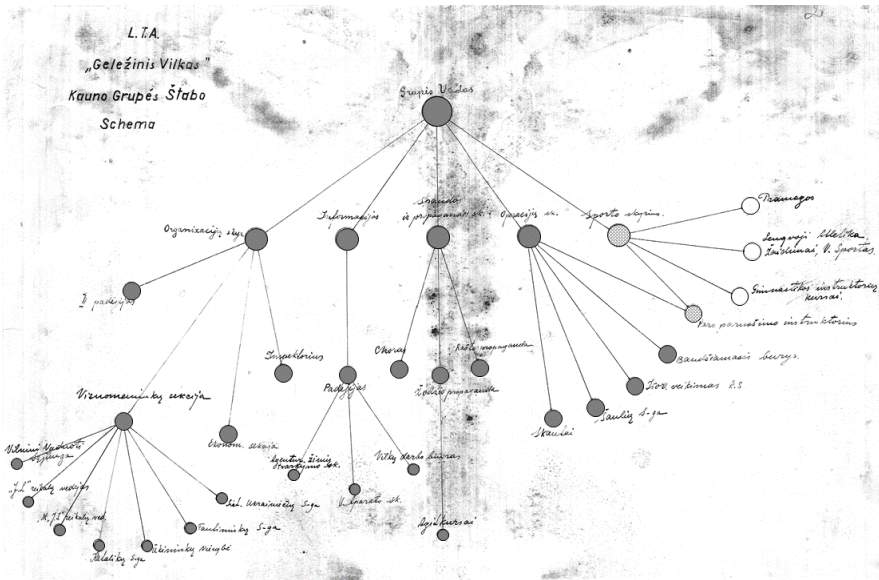
¹² 1929 11 28 L.T.A. „Geležinis vilkas“. Įsakymas nr. 1. *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 191, l. 106.

¹³ 1931 01 05 Bruno Štencelio liudytojo tardymo protokolai. *LCVA*, f. 507, ap. 3, b. 139, l. 798.

¹⁴ 1930 01 16 Jono Karučio skundas. *LCVA*, f. 378, ap. 13, b. 39, l. 62.

¹⁵ Kauno grupės narių duomenys 1928 m. rugpjūčio 1 d. *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 51, l. 46; Kauno grupės kuopų sudėties ir apginklavimo žinios 1929 m. kovo 1 d. *LCVA*, f. 378, ap. 13, b. 137, l. 4; L.T.A. „Geležinis vilkas“ sudėties žinios 1929 m. birželio 1 d. *LCVA*, f. 378, ap. 7, b. 486, l. 35ap; 1929 09 09 Grupės vado raportas Vyriausiam štabui. *LCVA*, f. 378, ap. 13, b. 131, l. 131.

¹⁶ Tais pačiais 1929 m. birželio 1 d. duomenimis, iš visai Tautinei apsaugai priklausiusių 4164 narių 21–40 m. amžiaus grupei priklausė 3426 asmenys, arba 82,28 proc. Jaunesnių nei 21 m. amžiaus grupei priklausė 418, arba 10,04 proc. (L.T.A. „Geležinis vilkas“ sudėties žinios 1929 m. birželio 1 d. *LCVA*, f. 378, ap. 7, b. 486, l. 35ap).

1 il. Kauno grupės schema (1929 m.) (LCVA, f. 378, ap. 13, b. 40, l. 1ap-2). Išryškinti tamsūs apskritimai reiškia slaptas, pilki – pusiau slaptas, šviesūs – viešas grupės dalis.

Kiekybinis grupės augimas ir aktyvi narių veikla sąlygojo vidinės jos struktūros išsiplėtimą (žr. 1 iliustraciją). Jokia kita LTA grupė neturėjo tiek poskyrių, kuriuose specialiai atrinkti „vilka“ kuravo tam tikrą sritį, organizaciją ar užsiėmė kita veikla. Nesigilinant į atskiras sekcijas, reikėtų paaiškinti, kad, nepaisant slaptumo, dvi dalys – „Geležinio vilko“ Sporto sąjunga ir „Tautos kelio“ redakcija – veikė viešai. Beje, visi „vilka“ privalėjo įstoti ne tik į Šaulių sąjungą (kad gautų leidimus laikyti ginklus), bet ir tapti savos Sporto sąjungos nariais, po kurios vėliava jie dalyvavo viešuose renginiuose, demonstracijose, treniruotėse ir pan. Kiekvienas LTA narys privalėjo prenumeruoti „Tautos kelią“, o nuo 1929 m. vidurio mokėti įnašus į Prano Gudyno vardo savišalpos fondą.¹⁷

Tuo pat metu Kauno grupės Informacijų skyriuje veikė Vilkų darbo biuras, kuris rinko žinias apie laisvas tarnybos vietas ir pranešdavo darbo ieškantiems nariams. Beje, pats biuras ne tik siūlė, bet ir informavo apie ateityje prisireikšiančius darbuotojus. Pavyzdžiui, viename pranešime skelbta: „Pasitaiko, kad dirbtuvėse reikalingi sąžiningi, blaivūs amatininkai, kaip tai staliai, šaltkalviai, monteriai ir t. t. Jeigu tokių vilkų, neturinčių darbo, kuopoj pasitaikytų, pavedama pranešti Grupės Štabui. Pranešant reikalinga smulkiai apibūdinti asmenį, paliečiant jo kvalifikaciją.“¹⁸ Kitu atveju „vilka“ raginti

¹⁷ 1929 06 21 Kauno grupės štabo nurodymai kuopų vadams. LCVA, f. 378, ap. 13, b. 131, l. 101.

¹⁸ 1929 07 24 Kauno grupės štabo nurodymai kuopų vadams. LCVA, f. 378, ap. 13, b. 131, l. 65.

mokytis tokių profesijų, kurias, anot LTA vadovybės, buvo būtina „sulietuvinti“. Štai 1929 m. spalio 1 d. Žemės tvarkymo departamentas numatė organizuoti matininkų kursus. Kauno grupės vadovybė ragino bent šešias klases baigusius „vilkus“ į juos užsirašyti, nes, kaip aiškinta, matininkus Lietuvoje sudarė daugiausia ne lietuvių kilmės, prieš vyriausybę nusistatę žmonės, todėl reikėjo išugdyti savų specialistų. Norintys tapti matininkais „vilikai“ savo prašymus pirmiausia turėjo siųsti departamentui, bet tuo pat metu apie tai informuoti ir grupės štabą.¹⁹ Galima spėti, kad savo ruožtu štabas būtų įtakojęs departamento sprendimą pasirenkant tik lietuvius ir „vilkus“.

Režimui lojalios visuomenės konstravimas

Kaip matyti iš aukščiau pateiktos schemos, Kauno grupė buvo įsitraukusi į daugybę veiklos sričių. Viena svarbiausių būtų galima pavadinti tautininkams palankios visuomenės konstravimu ir jos kontrole. Ši LTA užduotis vykdyta per opozicinių jėgų sekimą ir jų veiklos ardymą, informacijos apie politines ir visuomenines organizacijas bei atskirus asmenis rinkimą, nelojalių ir korumpuotų valstybės tarnautojų identifikavimą ir kita. Šalia to LTA buvo ne tik tvirta atrama stiprinant tautininkų organizacijas, bet, kas svarbiausia, įrankiu formuojant paklusnų biurokratinį aparatą.

Tokia „žvalgybinė“ ir kovinė veikla glūdėjo kiekvieno „vilko“ funkcijų apibrėžime: „Darbas, kaip ir statusas, reikalauja žodžiu, veiksniu ir ginklu ginti Tautos garbę. (...) Štai čia vilkai turi parodyti savo konspiratyvų, bet griežtą ir organizuotą veiksmą. Vilkai visur turi akis ir ausis, ir nė vienas nors mažiausias mūsų Tautos intereso ignoravimas neturi likti vilkų vietoje neįspėtas ir nepašalintas. Piktiems darbams prieš Tautą, agitacijai prieš Tautos Vadus ir valstybinę santvarką vilkai turi visu griežtumu užkirsti kelią. Čia turi pasireikšti vadų sugebėjimas vilkus darbui organizuoti. Svarbu, kad kiekvienas darbas eitų ne „G.V.“ organizacijos vardu (nes ji ne vieša), bet visos lietuviškos visuomenės vardu (...).“²⁰

Nuo pat pradžių „Geležinis vilkas“ stėjo tautininkų vyriausybės apsaugoje. 1927 m. organizuoti trys nepavykę kairiųjų ir dešiniųjų politinių jėgų perversmai parodė, kad opozicija buvo stipri ir pavojinga. Todėl tik pradėjus veikti, kiekviena LTA grupė privalėjo paruošti ir nuolatos atnaujinti operatyvinės reakcijos planus įvairioms anti-vyriausybiniams agresijoms slopinti.²¹ Vieninteliam išlikusiam Kauno grupės plane aprašyti tuo metu ją sudariusių dviejų kuopų (80 vyrų) mobilizavimo, ryšio palaikymo, komandos ir kt. veiksmai malšinant galimas demonstracijas, riaušes ar sukilimus. Per

¹⁹ 1929 09 13 Kauno grupės vado įsakymas kuopų vadams. LCVA, f. 378, ap. 13, b. 131, l. 167.

²⁰ 1928 08 20 Lietuvos Tautinei Apsaugai „Geležinis Vilkas“ įsakymas nr. 7. LCVA, f. 378, ap. 13, b. 120, l. 39.

²¹ 1928 02 14 Vyriausio štabo Operacijų skyriaus įsakymas grupių vadams. LCVA, f. 563, ap. 1, b. 1, l. 7.

grupės vadą „vilku“ veiksmai turėjo būti derinami su atitinkamomis valdžios institucijomis.²² Nors vėlesnių Kauno grupės operacijų plano aptikti nepavyko, tikėtina, kad pirminis jo variantas buvo koreguojamas į jį įtraukiant daugiau miesto ir apskrities kuopų. 1929 m. viduryje grupės štabas jau planavo kiekviename apskrityje kaime turėti bent po keletą drausmingų ir ideologiškai paruoštų „vilku“, galinčių greitai reaguoti į bet kokius kylančius neramumus.²³

Tuo pat metu vykdytas ne tik išorinis opozicinių jėgų stebėjimas, bet stengiamasi infiltruoti „vilkus“ į jų vidų. Tam tikslui sudarytas „vilku“ registras, pažymint, į kokias priešininkų organizacijas jie galėjo būti infiltruojami.²⁴ Daugiausia rūpesčių Apsaugai kėlė krikščionių demokratų veikla, o didžiausiu iš jų kilisiu pavojumi laikyta slapta „Baltojo žirgo“ organizacija. Pirmosios žinios, kad buvę perversmo partneriai sukūrė į „Geležinį vilką“ panašų darinį, pasirodė 1928 m. spalį: „Pastaruoju laiku iškilo aiškėn krikščionių demokratų slapta organizacija „Baltasis žirgas“, turinti tikslą griauti valdžios autoritetą ir trukdyti normalią valstybės gyvenimo eigą. Manoma, ji išsivystė iš pasirodžiusių prieš St. Seimo rinkimus „fašistų“. Apsaugos nariai privalo pasistengti išsiaiškinti, kas jai vadovauja, kokios leidžiamos instrukcijos ir t. t.“²⁵ Taip pat įsakyta, kad iki to meto opozicinėms organizacijoms priklausę „vilikai“ privalo iš jų išstoti. Grupių štabams leista palikti tik kelis gerai užsikonspiravusius ir vienas kito nepažįstančius narius, kurie turėjo tęsti opozicijos sekimą iš vidaus. Kad liktų kuo saugesni, šie agentai buvo atriboti nuo bet kokios LTA veiklos.²⁶

Reikia pasakyti, kad „Baltojo žirgo“ egzistavimas buvo ir lieka gana miglotu faktu, nes, nesant konkretesnių įrodymų, būtų galima spėti, kad tokios organizacijos apskritai nebuvo. Net po kelių dešimtmečių, gyvendamas išeivijoje, vienas krikščionių demokratų lyderių Mykolas Krupavičius tvirtino „Baltąjį žirgą“ buvus gudriai sukonstruota fikcija.²⁷ Tačiau, kaip matyti iš informacinio įsakymo Kauno grupei, Apsaugos vadovybė turėjo rimtą pagrindą spėti, kad krikščionys demokratai slapta organizavo savo jaunimą į kovinius būrius – tokius, kokie veikė ne prieš Steigiamojo Seimo, bet prieš 1923 ir 1926 m. rinkimus. Ne paslaptis, jog tuo metu krikdėmai kontroliavo slaptus Lietuvos fašistų vykdomuosius komitetus, kurie terorizavo juos nepalaikiusius rinkėjus ir tautinių mažumų atstovus.²⁸ Manytina, kad, kaip ir anksčiau, čia pagrindinį vaidmenį vaidino aktyvesni kunigai ir ateitininkų nariai. Pastarieji, kaip aktyviausias krikdėmų jaunimo

²² 1928 03 20 Kauno grupei įsakymas nr. 1. Operatyvinis Kauno miesto planas. *LCVA*, f. 378, ap. 13, b. 120, l. 55-55ap.

²³ 1929 06 29 Kauno grupės štabo nurodymai kuopų vadams. *LCVA*, f. 378, ap. 13, b. 131, l. 26.

²⁴ Vilku, galinčių suteikti apie įvairias opozicines organizacijas ir partijas, sąrašas (1929 m.). *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 35, l. 45ap-47; Politinis narių patikrinimas. *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 55.

²⁵ 1928 10 15 Lietuvos Tautinei Apsaugai „Geležinis vilkas“ Kauno grupei įsakymas nr. 3. *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 51, l. 89.

²⁶ 1928 10 22 Vyriausio štabo įsakymas grupių vadams. *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 1, l. 79.

²⁷ Iš autoriaus asmeninių pokalbių su M. Krupavičių apie tai klausiusį Alfredą Erichą Senną.

²⁸ PETRONIS, Vytautas. The Emergence of the Lithuanian Radical Right Movement, 1922–1927. *Journal of Baltic Studies*, 2015, t. 46, Nr. 1, p. 83–85.

sparnas, „vilkams“ taip pat kėlė didelį rūpestį, nes, anot Vyriausiojo štabo gaunamų žinių, savo vadovybės liepti jie pavieniui ar grupėmis vykdė akcijas, nukreiptas prieš tautininkų režimą, agitavo už buvusios krikščionių demokratų valdžios atstatymą.²⁹

Grumtynės tarp ateitininkų ir „Jaunosios Lietuvos“ narių bei „vilku“ vyko visoje Lietuvoje, ypač mokyklose. Kauno grupės ribose vienas tokių garsesnių įvykių vyko Prienų „Žiburio“ gimnazijoje. Anot šį įvykį tyrusios policijos, gimnazijos mokiniai buvo pasidalinę į dvi tarpusavyje kovojančias politines grupes – ateitininkus ir jaunalietuvius. „Jaunosios Lietuvos“ grupei vadovavo chuliganiškais išpuoliais pagarsėjęs mokinys, Prienų kuopos „vilkas“ Motiejus Šalčius. 1929 m. balandžio 7 d. ateitininkų rengto moksleivių vakaro metu ruošiasi parodyti dramą „Genovaitė“. Kad sutrukdytų ateitininkams, ginkluoti jaunalietuviai suėmė ir į mišką nusivedė vieną iš aktorių. Jie privertė ateitininką prisiekti, kad jį paleidus jis išstos iš organizacijos ir niekam nepasakos, kas jam atsitiko.³⁰ Krikdemų spaudoje šis įvykis įvardytas kaip „sportininkų klubo“, t. y. gimnazijoje veikusios „Geležinio vilko“ Sporto sąjungos sekcijos, išpuolis.³¹ Tačiau dėl nepakankamų įkalčių byla nebuvo iškelta. Kauno grupės vidinis tyrimas taip pat nedavė rezultatų, nors, anot Prienų rajono vado, po šio skandalo jo vadovaujami „vilikai“ pasidarė drausmingesni.³²

Kova su politine opozicija ir jos organizacijomis vyko greta LTA pastangų įtvirtinti tautininkų vyriausybės pozicijas biurokratiniame aparate ir visuomenėje. Į pastarosios veiklos sritį įėjo valstybinių tarnautojų sekimas, vertinimas ir valymas nuo ideologiškai nepatikimo ir kitaip netinkamo personalo.

Valstybės tarnautojai pradėti slapta sekti, tikrinamas jų lojalumas ir sąžiningumas tik susikūrus „Geležiniam vilkui“. Dar 1928 m. vasario viduryje „Geležinio vilko“ grupių štabai gavo nurodymus rinkti ir siųsti savo vadovybei grupių ribose dirbusių korumpuotų ir nepageidaujamų valdininkų bei juos pakeisti tinkamų kandidatų sąrašus. Pastaraisiais galėjo tapti tiek Apsaugos nariai, tiek ir tautiškos ideologijos besilaikantys asmenys.³³ Suprantama, kad tokia gana idealistinė prieiga atskleidė kai kurių „vilku“ moralinį silpnumą, kurie manė, kad priklausymas slaptai vyriausybinei organizacijai suteikia jiems imunitetą ir galių tapti aplaidžiais ar arogantiškais. Už tokį elgesį „vilikai“ buvo baudžiami, net išmetami iš organizacijos.³⁴ Apsaugos narys turėjo tapti savo aplinkos pavyzdžiu ir lyderiu: „Einant L.T.A. „Geležinis vilkas“ statutu ir ideologija vilkai turi būti pavyzdžiu visuomenės gyvenime, turi ryškiai išsiskirti iš visuomenės tarpo pageidaujamoje prasmėje. Turint galvoje valdžios aparatą, vilkams statoma būtina sąlyga: vilkas-valdininkas savo darbštumu, sąžiningumu, energingumu privalo būti

²⁹ 1929 06 21 Kauno grupės štabo nurodymai kuopų vadams. LCVA, f. 378, ap. 13, b. 131, l. 103.

³⁰ Marijampolės apskrities III-ios nuovados policijos viršininko Mitrulevičiaus raportas Marijampolės miesto ir apskrities policijos vadui. LCVA, f. 563, ap. 1, b. 188, l. 367.

³¹ S.A.M. 'Sportininkų' klube. *Rytas*, 1929, Nr. 87(1536), p. 4.

³² 1929 06 14 Prienų rajono vado pranešimas Kauno grupės štabui. LCVA, f. 563, ap. 1, b. 178, l. 79-79ap.

³³ 1928 02 15 Vyriausio štabo įsakymas grupių vadams. LCVA, f. 563, ap. 1, b. 1, l. 9-9ap.

³⁴ 1928 05 07 Lietuvos Tautinei Apsaugai „Geležinis vilkas“ įsakymas 5 nr. LCVA, f. 563, ap. 1, b. 1, l. 30.

pavyzdžiu kitiems valdininkams ne vilkams. Tik šia sąlyga vilkai-valdininkai gali ir privalo progresuoti tarnyboje. Šių dėsnių prisilaikant valdžios aparatas bus žymiai ir greit sutvarkytas. Vilkai-valdininkai tarnyboje privalo reikšti iniciatyvos ir sumanumo. Geresnieji vilkai-valdininkai gauna iš Apsaugos vyresnybės parėdymą užimti svarbesnes vietas. Panašų įsakymą ignoruoti nevalia.³⁵

Suprantama, kad per pirmąjį Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį šalies biurokratiniame aparate dirbo daug tautininkų režimui ir ideologijai nepatogių ir netinkamų valdininkų. Tikriausiai ir kokybinis valdininkijos lygis nebuvo aukštas, todėl, iš vienos pusės, tokia Apsaugos slapta vykdyta iliustracija valė valstybines tarnybas nuo korumpuotų ar apsilaidusių tarnautojų, bet, iš kitos, „netinkamumo“ priežastimi dažnai tapdavo politinė, tautinė ar socialinė konkrečių asmenų priklausomybė. Tokie kaltinimai lietė ne tik valstybės tarnautojus, bet ir apskritai, subjektyvia vilkų nuomone, netinkamus ar nepatinkančius asmenis.³⁶

Beje, „Geležinio vilko“ išaugusia įtaka naudojosi ir kita slapta dešinioji organizacija – Slaptoji karininkų sąjunga (SKS). Veikdama tik kariuomenėje ir sudaryta iš aktyvios tarnybos karininkų, ji daugiausia nesikišo į civilių gyvenimą. Visgi esant reikalui naudojosi palaikomais su LTA ryšiais per Vyriausiojo štabo Informacijų skyriaus vadovą, A. Voldemaro adjutantą ir tuo pat metu SKS narį bei ryšininką P. Gudyną. Beje, po jo žūties pasikėsinimo į ministrą pirmininką metu, kurį laiką SKS vadovavo kitas Vyriausiojo štabo narys, aviacijos pulkininkas Antanas Mačiuika. Valydama kariuomenę nuo, jos vadovybės manymu, įtartinų asmenų, per „Geležinį vilką“ buvo perduodami prašymai pašalinti vieną ar kitą karininką iš kariuomenės.³⁷

Tačiau pagrindinis LTA dėmesys buvo sutelktas į švietimo įstaigas, t. y. ten, kur vyko jaunosios kartos auklėjimas. Tokiu būdu stengtasi garantuoti tautiškoje (ar tautininkiškoje) ideologijoje išugdytos naujos visuomenės susiformavimą. Tai, beje, atitiko ir pačios LTA planus, nes, skatinant „vilkus“ remti ir organizuoti mokyklose jaunimo organizacijų „Jaunoji Lietuva“ ar skautų būrelius bei „Geležinio vilko“ sporto sąjungos sekcijas, iš jų narių ateityje tikėtasi spartaus Apsaugos augimo.

Dar 1928 m. gegužę Vyriausiasis štabas išleido įsakymą visoms grupėms rinkti žinias apie netinkamus mokytojus, mokyklų direktorius ir kitą pedagoginį personalą, nurodant, kodėl jie netinkami ir kuo juos pakeisti.³⁸ Paprastai LTA nariai (neretai patys mokytojai) raportuodavo apie jų mokyklose pageidaujamus ar nepageidaujamus pakeitimus. Kai kur „vilkai“ buvo vietinių mokyklų ir gimnazijų direktoriai ir taip iš dalies patys kontroliavo jiems pavaldžių mokytojų darbą bei jų ideologinę pasaulėžiūrą.³⁹

³⁵ 1929 05 31 Vyriausio štabo įsakymas grupių vadams. LCVA, f. 563, ap. 1, b. 1, l. 144 (pabrėžta originale).

³⁶ 1929 07? Skundas apie Reginą Vankovičiūtę. LCVA, f. 563, ap. 1, b. 53, l. 66.

³⁷ 1929 05 26 SKS vadovo kreipimasis. LCVA, f. 563, ap. 1, b. 53, l. 62.

³⁸ 1928 05 23 Vyriausiojo štabo įsakymas grupių vadams. LCVA, f. 563, ap. 1, b. 1, l. 39.

³⁹ Kauno aps. LCVA, f. 563, ap. 1, b. 52, l. 3.

Kai kuriose vietose LTA organizacinę veiklą trikdė opozicinei ideologijai priklausantys mokytojai. Pavyzdžiui, po 1929 m. birželio 14 d. Kauno grupės štabo posėdyje svarstytų Prienų rajono kuopų padėties ir plėtros perspektyvų įsakyta imtis priemonių išskirti konkrečius Apsaugos veiklai trukdžiusius, tautininkų režimui besipriešinusius, lenkiškumą ir vokiškumą tarp mokinių skleidusius mokytojus.⁴⁰ Šis ir kiti panašūs prašymai ir reikalavimai komandos tvarka siūsti Vyriausiajam štabui, kuris juos nukreipdavo į reikiamą ministeriją. Švietimo ministerijos departamento raštinėje šiai veiklai aktyviai talkininkavo Kauno grupės narys Jurgis Kiaunė (kai kur Kiaunis).⁴¹

Rekomendacijos keisti mokytojus galėjo būti motyvuotos vien tik jų tautine priklausomybe, nes LTA siekė kuo platesnio ir gilesnio tiek mokyklų, tiek ir apskritai valstybės tarnautojų sulietuvinimo. Antai gavęs tokias žinias iš gana gausiai lenkakalbių apgyvendintos Vandžiolalos, Kauno grupės štabas rekomendavo tautiškai ir ideologiškai netinkamus mokytojus išskirti į lietuviškas apylinkes. Į šią grupę turėjo patekti ir tie lietuviai mokytojai, kurie, anot Vandžiolalos „vilko“, pasidavė sulenkėjusių gyventojų įtakai.⁴² Kova su „nelietuviškumu“ tarp valstybės tarnautojų sustiprėjo 1929 m. vasarą, kai Kauno grupės kuopų vadams buvo įsakyta skubiai surinkti žinias, kas iš valdininkų savo vaikus leido į nelietuviškas mokyklas arba kas pats buvo baigęs tokią mokyklą Lietuvoje. Reikalauta, kad šios žinios būtų objektyvios, nepaisant to, kokius asmenis jos liečia.⁴³ Išskirtinis dėmesys mokytojams matyti ir 1929 m. „Geležinio vilko“ Išorinio veikimo plane, kuriame ne tik numatytas žinių apie visų mokyklų pedagoginį personalą rinkimas, bet kartu Apsauga turėjo tapti išskirtine mokytojų tinkamumo vertinimo įstaiga.⁴⁴

Panaši pedagogų „liustracija“ vyko ir universitete. Kauno grupės „vilikai“ studentai daugiausia studijavo technikos mokslus, bet buvo humanitarinio, teologijos ir kitų fakultetų narių. Jie dirbo ir universiteto administracijoje (raštinės vedėjas N. Mackevičius), fakultetų personalo skyriuose (Gamtos mokslų fakultete laborantas V. Mockus; Technikos fakultete vyr. laborantas Jurgis Vidmantas, laborantas P. Rudys ir raštininkas S. Žentelis).⁴⁵ Aktyviai sekdami kolegas ir dėstytojus, „vilikai“ rašė pranešimus apie konkrečių asmenų profesionalumą, tautinę priklausomybę, politines pažiūras ir pan.⁴⁶ Pavyzdžiui, apžvelgus Medicinos fakulteto personalą daryta išvada: „Bendrai dėl personalo tenka pasakyti, kad tai yra pilka masė, išskiriant kelis asmenis. Jaunesnės jėgos

⁴⁰ 1929 06 17 Kauno grupės štabo raportas Vyr. štabui. *LCVA*, f. 378, ap. 13, b. 131, l. 96.

⁴¹ J. Kiaunė su kitais Švietimo ministerijoje dirbusiais „vilkais“ ragino LTA vadovybę paveikti aukščiausius valdžios asmenis, kad prasidėtų ministerijos reorganizavimas ir netinkamų pareigūnų atleidimas (*LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 30, l. 97-98).

⁴² 1929 07 20 Kauno grupės štabo raportas Vyriausiajam štabui. *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 53, l. 86-87ap; 1929 08 09 Vandžiolalos kuopos raportas Kauno grupės štabui. *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 188, l. 142.

⁴³ 1929 06 31 Grupės štabo įsakymas kuopų vadams. *LCVA*, f. 378, ap. 13, b. 131, l. 100

⁴⁴ L.T.A. „Geležinis vilkas“ išorinis veikimas. *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 1, l. 111ap. Tokie mokytojų sąrašai su jų vertinimais buvo pradėti sudarinėti, pvz.: *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 53, l. 202-204.

⁴⁵ „G.v.“ nariai Universitete. *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 53, l. 199.

⁴⁶ Pavyzdžiui, išaiškintų studentų varpininkų sąrašas: *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 35, l. 43.

stebimos.“ Apie Matematikos ir gamtos mokslų fakultetą teigta: „Bendrai Mat. Gam. fak. yra aiškiai kairus. Įstaigų etatai visi yra išpūsti, stengiamasi priimti kuo daugiausia asmenų kaip vyr. taip ir jaun. personalo neatsižūrint į jų cenzą ir reikalingumą. Jaun. personalas dauguma kairus. Pas Folką [Oto Folkas – kunigas, ordinarinis profesorius, artimai bendravęs su krikdemais, – V. P.] asistentai ateitininkai. Bendrai fakultetas labai netaupus.“ O štai išvados apie Technikos fakultetą ir jo narius buvo pozityvios: „Fakultetas bendrai labai taupus, nemažai nuveikęs; daugelis iš personalo ir studentijos tautiško nusistatymo.“⁴⁷

Tarnautojų sekimas, ideologinio ir profesinio tinkamumo užimti pareigas vertinimas bei jų keitimas vyko kaip dalis svarbesnio – valstybės valdymo reorganizavimo – proceso, į kurį LTA pradėjo aktyviai kištis nuo 1929 m. pradžios. Pirmiausia tai matyti iš „Geležinio vilko“ pastangų sustiprinti vadinamąją „tautišką srovę“ – tautininkiškas organizacijas – kurios su jo pagalba turėjo įtvirtinti Smetonos-Voldemaro režimą administraciniame ir biurokraciniame aparate.

Tautininkiškų organizacijų stiprinimas

Jau minėtame 1929 m. Išorinio veikimo plane daug dėmesio skirta ir naujai veiklos kryptčiai: ideologiniam ir organizaciniam tautišku organizacijų stiprinimui. Bendrai ji buvo pavadinta „suvilkinimo“ procesu. „Suvilkinta“ organizacija ar jos skyrius, kurių vadovybę sudarė „vilkaĩ“, turėjo atsidurti visiškoje „Geležinio vilko“ kontrolėje. Pagal planą tokiomis turėjo tapti *Lietuvos šaulių sąjunga* ir *Tautininkų mokytojų dr. Jono Basanavičiaus vardo sąjunga*, o remtinomis (t. y. dalinai „suvilkintomis“) – *Tautiško sodžiaus jaunimo*, *Jaunosios Lietuvos* sąjunga, *Moksleivių tautininkų*, *Jaunosios Lietuvos* kuopa, *Lietuvos skautų asociacija*, *Lietuvos tautininkų sąjunga*, *Lietuvos katalikų sąjunga*, „*Ūkininkų vienybė*“, *Lietuvos kariuomenės savanorių sąjunga*, *Vilniui vaduoti sąjunga* ir *Lietuvos ukrainiečių sąjunga*.⁴⁸ Vilkaĩ turėjo įstoti ir aktyviai dalyvauti jų veikloje, agituoti, kad jos palaikytų vyriausybės politiką spaudoje, demonstracijose ir kt.⁴⁹

„Geležinio vilko“ užmojai rodė, kad, nepaisant trumpo gyvavimo, ši organizacija jau buvo tapusi rimtu tautininkų režimo ramsčiu. Nors ir neoficialiai, LTA pateko į tuo metu kuriamas tautišku organizacijų tarybas, greta *Tautininkų sąjungos* ir „*Ūkininkų vienybės*“. Kiekviena organizacija skyrė po vieną atstovą į apskrities tarybos vadovybę. Vyriausiosios Tarybos atstovu Kauno apskrityje buvo Jonas Lapėnas, todėl Kauno

⁴⁷ „G.v.“ nariai Universitete. LCVA, f. 563, ap. 1, b. 53, l. 200-201.

⁴⁸ LTA „Geležinis vilkas“ išorinis veikimas. LCVA, f. 378, ap. 13, b. 124, l. 34-36ap. Nesigilinant čia reikia pasakyti, kad paskutiniosios reikšmė buvo sąryšyje su *Vilniui vaduoti sąjunga*, nes maždaug tuo pat metu per užsienyje studijuojančius Apsaugos narius vyko derybos tarp A. Voldemaro ir emigracijoje veikusių ukrainiečių nacionalistinių organizacijų, ieškant susitarimo dėl bendros karinės akcijos prieš Lenkiją: pietuose prasidėjus ukrainiečių sukilimui lietuviai tikėjosi pajudėti į Vilnių.

⁴⁹ 1928 12 12 Vyriausios štabo įsakymas grupių vadams. LCVA, f. 563, ap. 1, b. 1, l. 93.

grupės vadui H. Vaitkevičiui įsakyta su juo susitikti ir susitarti dėl bendro veiksmų plano ir pasirūpinti, kad Apsaugos vardas nebūtų minimas jokiuose oficialiuose Tarybos raštuose, pranešimuose ar kalbose.⁵⁰ Tikriausiai LTA įtraukimas į tautiškų organizacijų tarybų veiklą buvo susijęs ir su išėjimo į viešumą pradžia. Apie tai kalbėta nuo pat jos įkūrimo, bet ši veikla ypač pajudėjo 1929 m. pirmojoje pusėje. Tam tikslui buvo parengtas „Geležinio vilko“ įstatymo projektas, iš kurio matyti, kad Apsauga turėjo tapti savotiška civiline kariuomene, visiškai priklausiusia ministrui pirmininkui A. Voldemarui.⁵¹

Sprendžiant iš Vyriausiojo štabo instrukcijų grupių vadams, silpniausia ar mažiausia organizuota tautininkų organizacija laikyta „*Ūkininkų vienybė*“. 1929 m. liepos pabaigoje Kauno grupės vadas H. Vaitkevičius išplatino kuopų vadams nurodymus ją sustiprinti savo nariais: „Mūsų pareiga padėti *Ūkininkų vienybei* tinkamai susiorganizuoti. Turint tai omenyje, įsakoma kuopų vadams iki rugpjūčio 30 d. numatyti ir pristatyti į Grupės štabą sąrašus asmenų, kurie galėtų atsisototi *Ūkininkų vienybės* apskričių komitetų priešakyje.“⁵² Kelių savaičių bėgyje kuopos pradėjo siųsti kandidatų, tinkančių ir galinčių tapti šios organizacijos lyderiais, sąrašus. Pavyzdžiui, Kauno apskrityje į „*Ūkininkų vienybės*“ valdybą galėjo būti įtraukti Kaune dažnai besilankęs Čekiškės valsčiaus ūkininkas Bronius Simoška, Gailiušių kaimo gyventojas Baltrus Miliušis ir kaunietis Jonas Jackevičius, kuris Kauno grupėje vadovavo „*Ūkininkų vienybės*“ sekcijai.⁵³

Skubus tautininkiškų organizacijų tvirtinimas ir kontrolė buvo glaudžiai susijusios su artėjančiais rinkimais į vietos savivaldas. Apie juos Vyriausiasis štabas informavo grupes dar 1929 m. vasario mėn., nurodydamas pradėti ieškoti tinkamų kandidatų („vilkų“ arba dešiniųjų pažiūrų žmonių) į seniūnų, viršaičių ir burmistrų vietas.⁵⁴ Birželio pabaigoje naujo savivaldybių įstatymo projekto dalys buvo išplatintos apskričių viršininkams ir tautiškų tarybų atstovams, kuriuose apibrėžta nauja savivaldybių organizacijos struktūra, teritorinis paskirstymas bei renkamų pareigūnų galios ir atsakomybės.⁵⁵ Per liepą–rugsjūtį visos „Geležinio vilko“ grupės rengė patikimų kandidatų sąrašus. Apsaugos vadovybė teigė, jog šie rinkimai turėjo tapti pirmu rimtu „Geležinio vilko“ pajėgumo išbandymu.⁵⁶

Kauno grupės galutinis pasirėngimas turėjo įvykti tų pačių metų rugsėjo 22 d. kuopų vadų susirinkime, kuriame numatyta parengti rinkimų ir į savivaldos administraciją kandidatuojančių asmenų kontrolės strategiją.⁵⁷ Apskritai šiame procese „Geležinis

⁵⁰ 1929 06 14 Vyriausiojo štabo įsakymas Kauno grupės vadui. *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 188, l. 241.

⁵¹ Išlikę du šiek tiek besiskiriantys projektai: Tautos apsaugos „Geležinis vilkas“ įstatymo projektas (be datos). *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 1, l. 158; Tautos apsaugos „Geležinis vilkas“ įstatymas (be datos). *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 4, l. 173.

⁵² 1929 07 26 Kauno grupės vado nurodymai kuopų vadams. *LCVA*, f. 378, ap. 13, b. 131, l. 170.

⁵³ 1929 08 16 Kauno grupės štabo raportas Vyriausiam štabui. *LCVA*, f. 378, ap. 13, b. 131, l. 146.

⁵⁴ 1929 02 14 Vyriausiojo štabo įsakymas grupių vadams. *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 1, l. 105.

⁵⁵ Apskričių tautinių tarybų vadovams (be datos). *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 4, l. 196-197.

⁵⁶ 1929 06 20 Vyriausiojo štabo įsakymas grupių vadams. *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 4, l. 100.

⁵⁷ 1929 09 14 Kauno grupės štabo raštas kuopų vadams. *LCVA*, f. 378, ap. 13, b. 131, l. 159.

vilkas“ save matė kaip pagrindinę vyriausybės atramą, turėjusią įgaliojimus bet kokia kaina išgauti tautininkams teigiamą rinkimų išdavą.⁵⁸ Į rugsėjo 22 d. susirinkimą kiekvienas kuopos vadas privalėjo atsivežti ne tik kandidatų sąrašus, bet ir numatyti, kokioje būsimos seniūnijos vietoje strategiškai patogiau sušaukti pirmąją sueigą, kurioje turėjo būti renkami seniūnijos atstovas ir valsčiaus taryba, seniūnas ir jo pavaduotojas. Grupės štabas pabrėžė tinkamos sueigai vietos svarbą, ypač garantuojant, kad aplinkiniai gyventojai būtų kuo labiau lojalūs dabartinei vyriausybei lietuviai.⁵⁹

Tačiau A. Voldemaro atleidimas iš ministro pirmininko pareigų ir jį sekęs LTA skilimas pristabdė šio plano vystymą. Visgi būtų galima manyti, kad iš dalies jis buvo įgyvendintas ir Apsaugos proteguoti, vyriausybei lojalūs asmenys pateko į savivaldos organus. Deja, dėl nutrūkusios komunikacijos tarp grupių ir Vyriausiojo štabo tokios informacijos aptikti nepavyko. Beje, jos ieškojo ir vadinamojo „naujojo“ – smetonininkų – Vyriausiojo štabo viršininkas B. Štencelis, kuris grupių vadams siuntė paklausimus apie jų apskrityse ir seniūnus ir apskričių derinimo komitetus patekusius „vilkus“.⁶⁰

Išvados

Būtų galima teigti, kad iki ministrų kabineto krizės 1929 m. rudenį „Geležinis vilkas“ buvo iš dalies pasiekęs dar 1927 m. pradžioje jam keltus uždavinius – tapti pagrindine perversmo keliu atėjusios tautininkų vyriausybės apsauga ir atrama. Tautinės apsaugos veikla tiesiogiai prisidėjo prie režimo sustiprėjimo, ypač neutralizuojant politinių oponentų veiklą, valant administracinį biurokratinį aparatą ir stiprinant tautininkiškos pakraipos organizacijas.

„Geležinis vilkas“ iš esmės buvo brandaus ir aktyvaus jaunimo darinys. Ypač Kauno grupė savo gretose turėjo nemažą būrį studentų ir moksleivių, kurie aiškiai save suvokė tautininkiškos Lietuvos ateitimi. Protekcijų ar pažinčių neturintys iš provincijos ir laikinąją sostinę atvykę jaunuoliai savo aktyvumu Apsaugoje sulaukdavo organizacijos paramos gaunant stipendijas ar tarnybos vietas. Panašūs procesai vyko ir provincijoje. Tokiu būdu tautininkų režimas sparčiai formavo ir plėtė ištikimų ir energingų rėmėjų bazę visuomenėje.

Teigtume, kad ši Apsaugos veikla padėjo pagrindus vėlesniam A. Smetonos režimui. Nepaisant organizacijos uždarymo 1930 m. gegužės 24 d., dauguma buvusių „vilku“ liko lojalūs tautininkų valdžiai ir tik nedaugelis prisijungė prie opozicijon perėjusių „voldemarininkų“ kovos. Tai buvo ne tiek politinis, kiek pragmatiškas pasirinkimas: svarbiau buvo išlaikyti Apsaugos pagalba įgytas valstybines tarnybas ar kitas privilegijas.

⁵⁸ 1929 09 14 Kauno grupės štabo pranešimas kuopos vadui. *LCVA*, f. 378, ap. 13, b. 131, l. 169.

⁵⁹ Ten pat.

⁶⁰ 1930 01 11 Vyriausiojo štabo įsakymas grupių vadams. *LCVA*, f. 563, ap. 1, b. 191, l. 81.

Tą, beje, gerai suprato A. Smetona, kuris išformuodamas Apsaugą pageidavo, kad būtų „vilikai“ ir toliau aktyviai dirbtų tautinėse organizacijose.⁶¹

Būtų galima teigti, kad „Geležinio vilko“ taikyti politinių oponentų sekimo, psichologinio ir fizinio terorizavimo metodai davė teigiamų rezultatų tautininkų valdžios konsolidacijai visoje šalyje. Ironiška, jog dalis buvusių vilkų – voldemarininkai – gana greitai savo kailiu pajuto jų kūrybos vaisius.

Šaltiniai

1. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Vidaus reikalų ministerijos Valstybės saugumo departamento veiklos bylų apyrašas. F. 378, ap. 7, b. 486.
2. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Vidaus reikalų ministerijos Valstybės saugumo departamento Augustino Voldemaro ir Geležinio vilko organizacijos veiklos bylų apyrašas. F. 378, ap. 13, b. 1-149.
3. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Kariuomenės teismo asmenų tardymo ir teismo bylų apyrašas. F. 507, ap. 3, b. 139.
4. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Lietuvos tautinės apsaugos „Geležinis vilkas“ Vyriausiasis štabo veiklos bylų apyrašas. F. 563, ap. 1, b. 1-198.

Literatūra

1. BARANAUSKAS, B. *Geležinis vilkas*. Vilnius: Mintis, 1965.
2. BOREJSZA, Jerzy W. L'Italia e le Tendenze Fasciste Nei Paesi Baltici (1922–1940). *Annali della Fondazione Luigi Einaudi*, 1974, t. VIII, p. 279–316.
3. BOREJSZA, Jerzy W. *Il fascismo e l'Europa orientale. Dalla Propaganda all'Agressione*. Roma-Bari: Laterza, 1981.
4. BOREJSZA, Jerzy W. Die Rivalität Zwischen Faschismus Und Nationalsozialismus In Ostmitteleuropa. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 1981, t. 29, Nr. 4, p. 579–614.
5. HASLINGER, Peter; PETRONIS, Vytautas, Erster Weltkrieg, Systemkonsolidierung und kollektive Gewalt in Ostmitteleuropa. Litauen und der ‚Eiserne Wolf‘. In *Gewaltgemeinschaften. Von der Spätantike bis ins 20. Jahrhundert*. sudarė W. Speitkamp. Göttingen: V&R unipress, 2013, p. 341–367.
6. PETRONIS, Vytautas. Po sporto priedanga: radikalus dešinysis judėjimas ir „Geležinio vilko“ sporto sąjunga Lietuvoje (1928–1930 m.). *Lietuvos istorijos metraštis* 2013, 2014, t. 1, p. 101–120.

⁶¹ 1930 05 24 L.T.A. „Geležinis vilkas“. Įsakymas nr. 9. LCVA, f. 378, ap. 13, b. 129, l. 6.

7. PETRONIS, Vytautas. The Emergence of the Lithuanian Radical Right Movement, 1922–1927. *Journal of Baltic Studies*, 2015, t. 46, Nr. 1, p. 77–95.
8. PETRONIS, Vytautas. Guarding the honor of the nation and the prosperity of the state: National Defense of Lithuania ‘Iron Wolf’ (1928-1930). *Journal of Baltic Studies*, 2018, t. 49, Nr. 2, p. 215–239.
9. PYRAGIUS, Jonas. *Kovosiu, kol gyvas. Atsiminimai*. Kaunas: Lietuvos technikos muziejus, 1993.
10. RUDIS, Gediminas. Augustinas Voldemaras ir voldemarininkai. In Augustinas Voldemaras, *Pastabos saulėlydžio valandą*. Vilnius: Mintis, 1992, p. 5–29.
11. TERLECKAS, Vladas. *Lietuvos bankininkai. Gyvenimo ir darbų pėdsakai 1918–1940*. Vilnius: [be leidyklos], 2001.

Activities of the National Defence of Lithuania “Iron Wolf” Kaunas’ Group, 1927–1930

Dr. Vytautas Petronis

The Lithuanian Institute of History, Tilto st. 17, LT-01101 Vilnius
E-mail: vytautas.petronis@istorija.lt

Summary

This article analyses the history and activities of the semi-clandestine, government controlled radical right-wing organisation *Lithuanian National Defence “Iron Wolf”* during the period from 1927 to 1930. The main focus falls on its central – Kaunas – group, firstly looking at its organisation and growth, then at its engagement in surveillance and combat against the political opponents of the post-coup regime. At the same time, the investigation explores the “Iron Wolf’s” clandestine promotion, support and control of the nationalist (tautininkai) organisations, and also inspects attempts to purge state bureaucracy, especially the pedagogic staff, of disloyal, corrupt or otherwise unwanted elements. One of the conclusions states that “Iron Wolf” was instrumental in laying the foundations of the Smetona regime of the 1930s, despite the fact that the organisation itself was closed and banned in May 1930.

Gauta / Received 2021 11 23
Priimta / Accepted 2022 06 07